

“CHERRY PICKING” NIMA?

Zoilboyeva Odina Shavkatilla qizi

O‘zbekiston Jurnalistika va ommaviy
kommunikatsiyalar universiteti

Bosma OAV fakulteti, 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10142309>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada, jurnalistik ta’limda hamda jurnalistik faoliyatda juda muhim ahamiyat kasb etuvchi fakt chekingning ajralmas metodi sanalgan “cherry picking” metodi tahlil qilingan. Misollar yordamida ushbu metodning qanday ishlashi va ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: cherry picking, reklama, matbuot, tadqiqot, ommaviy axborot vositalari, yangiliklar.

“Cherry Picking” - bu mantiqiy xato bo‘lib, kimdir faqat da’vo bo‘yicha o‘z pozitsiyasini tasdiqlovchi dalillarga e’tibor qaratganda va ularning himoyasiga qarshi bo‘lgan har qanday ma’lumotni e’tiborsiz qoldirganda sodir bo‘ladi.

Misol uchun, “Cherry Picking” bilan shug‘ullanadigan kishi fan ularning pozitsiyasini qo‘llab-quvvatlayotganini ko‘rsatish uchun ma’lum bir mavzu bo‘yicha chop etilgan bir nechta tadqiqotlarga havola qilishi mumkin. Bunday holda, gilos terish kimnidir biror narsaga ishontirish uchun uning ishonchli ritorik qiymatidan foydalangan holda ataylab amalga oshiriladi.

Va buni qilishda, agar ma’lumotlarning yo‘qligi aniqlansa, qarama-qarshilikka olib kelishi mumkin, bu texnikani qo‘llash kuchi odatda har qanday xavfdan ustun turadi, ayniqsa odamlar biron bir mavzu bo‘yicha o‘zlarining tadqiqotlarini olib borishlari mumkin bo‘lmaganda. Odamlar ko‘pincha bu mantiqiy xatodan o‘z sohalarida haqiqatdan ham ishonchliroq bo‘lib ko‘rinish uchun foydalanadilar.

Cherry picking ham beixtiyor amalga oshirilishi mumkin, bu ko‘pincha odamlar o‘zlarining e’tiqodlarini tasdiqlovchi ma’lumotni qo‘llab-quvvatlaydigan tasdiqlash tarafkashligiga murojaat qilganlarida sodir bo‘ladi. Odamlar o‘zlarining fikrlashlarida to‘g‘ri ekanligini his qilishni afzal ko‘rganlari uchun, ular yangi ma’lumotlarga duch kelganlarida, ular o‘zlarining hozirgi e’tiqodlarini tasdiqlovchi har qanday narsani “cherry piccking” qiladilar va har qanday qarama-qarshi ma’lumotlarni e’tiborsiz qoldiradilar.

Mavzu bo‘yicha mavjud bo‘lgan barcha ma’lumotlarni saralashdan ko‘ra, bir nechta ma’lumotlar bilan ishlash osonroq bo‘lsa, odamlar beixtiyor olcha terish bilan shug‘ullanishlari mumkin. Ko‘p miqdordagi dalillarga duch kelganda, barcha ma’lumotlarni sinchkovlik bilan tahlil qilish uchun vaqt ajratishdan ko‘ra, ma’lumotlarni to‘plamdan tashqarida bo‘lgan bir nechta nuqtalargacha soddalashtirish vasvasaga soladi.

“Cherry picking” atamasi gilos kabi mevalarni yig‘ish jarayonidan kelib chiqqan. Buni qilganda, faqat eng yaxshi holatda bo‘lgan eng pishgan gilos tanlanadi, bu esa tomoshabinni terish uchun mavjud bo‘lgan barcha giloslar juda yaxshi holatda deb taxmin qilishiga olib kelishi mumkin.

Cherry picking ko‘pincha quyidagi shaklni oladi:

- X ma’lumotlari 1-shaxsning argumentini qo‘llab-quvvatlaydi.
- Y ma’lumotlari 2-shaxsning qarshi argumentini qo‘llab-quvvatlaydi.
- Shuning uchun, 1-shaxs faqat X ma’lumotlarini taqdim etadi.

Ko'pincha, gilodan olingan dalillar havola qilingan ma'lumotlar, qoidadan istisno bo'lsa, butunni ifodalovchi taassurot qoldiradi. Shu sababli, gilos terishning ko'plab dalillari anekdotdir, chunki u fikrni isbotlash uchun bir yoki ikkita misolga tayanadi.

Ushbu mantiqiy xatolikni tushunish muhimdir, chunki u odamlarni chalg'ituvchi ma'lumotlarni taqdim etishga (yoki ishonishga) olib kelishi mumkin. Taqdim etilgan ma'lumotlar haqiqiy bo'lishi mumkin bo'lsa-da, ko'pincha haqiqatning aniq qismidan kattaroq qismini ifodalash uchun noto'g'ri ishlatiladi. Faqat ma'lum bir pozitsiyani tasdiqlovchi noyob ma'lumotlarga ishora qilganda va pozitsiyaga zid bo'lgan holatlarning sezilarli miqdorini e'tiborsiz qoldirganda, ma'ruzachi tasdiqlash tarafkashligini ko'rib chiqishda biz ko'rgan narsalarga o'xshash mantiqiy xatolardan foydalanadi.

Shuni esda tutish kerakki, yuqori sifatli ma'lumotlar kuchli argumentning faqat bitta elementidir, chunki ushbu ma'lumotlarni tahlil qilishning yaxlitligi, shuningdek, qanday taqdim etilishidan tashqari, ishonchli argument yaratish uchun juda muhimdir.

Ushbu metod turli xil kundalik sohalarda tez-tez ishlatiladi va odamlarning ma'lumot bilan qanday aloqa qilishiga va tinglovchi tomonidan ma'lumot qanday qabul qilinishiga ta'sir qilishi mumkin. Keling, ushbu mantiqiy xato qanday ishlatilishining ba'zi misollarini ko'rib chiqamiz.

1. Siyosatda

Siyosatchilar ko'pincha mamlakatimizga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan masala bo'yicha o'z nuqtai nazarini qo'llab-quvvatlashga urinayotganda ma'lumotni tanlaydilar. Misol uchun, siyosatchilar odamlarni Amerika ham siyosatni amalga oshirishi kerak yoki amalga oshirmasligi kerakligiga ishonitirishga harakat qilganda, boshqa mamlakatlarda qabul qilingan siyosatlarning muvaffaqiyati (yoki muvaffaqiyatsizligi) haqida gapiradi (Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi qonun¹. O'z argumentlarini qo'llab-quvvatlaganda, siyosatchilar odamlarni siyosat haqidagi fikrlariga rozi bo'lishlari uchun qaysi ma'lumotlar nuqtalarini tanlaydilar va tavsiflaydilar? Ular, shuningdek, juda ishonarli ko'rinadigan, ammo qoidadan istisno bo'lishi yoki siyosatchi eslatib o'tmagan salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan anekdot dalillaridan foydalanadilar. Biroq, odamlar bunday turdagi dalillarni eshitgandan so'ng, bu narsalar bo'yicha mustaqil tadqiqot o'tkazmasliklari sababli, ular obyektiv ravishda haqiqat bo'lmagan narsaga ishonch hosil qilishlari mumkin.

2. Reklamada

Bir necha yil oldin reklama roligida "5 tish shifokoridan 4 tasi" ma'lum bir mahsulot og'iz bo'shlig'i salomatligi uchun foydali ekanligiga rozi ekanligi aytilgan edi². Reklamada aytilmagan narsa shundaki, ular tish shifokorlarining fikrini yoki so'rovda qatnashgan stomatologlarning umumiy sonini o'rganish uchun o'z tish shifokorlarini to'plashda foydalangan usul edi.

Bu shuni anglatadiki, mahsulot ortidagi reklama beruvchilar faqat 5 ta stomatologdan so'rashlari mumkin edi, ulardan to'rttasi o'z mahsulotini qo'llab-quvvatlashini bilishgan³.

Fikrlari to'plangan odamlar to'g'risida qo'shimcha ma'lumotga ega bo'lmagan holda, ushbu tadqiqot subyektlari tadqiqotchilarning fikrini qo'llab-quvvatlash uchun ataylab tanlangan deb

¹ (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 1-son, 2-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 16.01.2019-y., 03/19/516/2484-son; 24.05.2019-y., 03/19/542/3177-son, 2019-y., 2-son, 47-modda; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 19.11.2021-y., 03/21/729/1064-son) Qarang: <https://lex.uz/docs/-3088008>

² <https://www.youtube.com/watch?v=ksbT3gekjmA>

³ <https://www.developgoodhabits.com/cherry-picking/>

taxmin qilish mumkin. Biroq, agar bu haqda boshqa o'ylanmasa, bayonot ishonchli bo'lib tuyuladi.

3. Ta'lim jaronida

“Bizning yangi boshlang'ich ta'lim dasturimiz muvaffaqiyatli bo'ldi, chunki u o'quvchilarning o'qish ballarini yaxshiladi”. Bu bayonotni bolalik davridagi ta'lim uchun yangi dastur yaratgan va uni boshqa maktablarga sotishga harakat qilayotgan kishi aytishi mumkin. Biroq, agar yangi dastur o'quvchilarning matematika va fan ko'nikmalarini pasaytirsas, bu da'vo **“cherry picking”** deb hisoblanadi. Agar dastur 40 nafar talaba nazorat qilinganda 8 nafar talabaning o'qish ballarida yaxshilanishni ko'rsatsa, buni **“cherry picking”** deb hisoblash mumkin.

Dastur talabalarning o'qish ballarini yaxshilaganini aytish dastur natijalarining to'liq ko'rinishini ko'rsatmaydi. Bu potentsial o'quvchilarning kichik namunasini ifodalaydi va shuning uchun boshqa maktablar uchun qabul qilish foydali bo'lmaydi. Yoki boshqacha aytganda pedagogikaning “Suqrot” metodi⁴dan foydalanish, guruh o'quvchilarining 20 tasidan 5 tasi uchun foydali bo'lsa, bu metodni barcha uchun qo'llash kerak degan xulosani keltirib chiqarmasligi kerak.

4. Ommaviy axborot vositalarida

Yaqinda Yahoo aktyorning Gadsden bayrog'i ko'rinishidagi ko'ylakda ko'rinib qolganidan so'ng, Kris Pratt “oq ustunlikchi” futbolka uchun tanqid qilindi” sarlavhali maqolasi uchun noroziliklarga duch keldi.⁵ Yahoo ijtimoiy tarmoqlarda ushbu ramzni o'ta o'ng guruhlar va oq tanlilar ustunligi mafkuralari bilan bog'laydigan ba'zi izohlarni aniqladi va Amerika inqilobiy urush generali Kristofer Gadsden tomonidan yaratilgan Gadsden bayrog'i irqiy tashviqotni tasvirlashini ta'kidladi. Biroq, ba'zi ijtimoiy tarmoqlardagi postlar Kris Prattni ushbu ko'ylak kiygani uchun tanqid qilgan bo'lsa-da, ko'pchilik bayroq irqiy bo'lmagan kontekstda paydo bo'lganini tan oldi va shuning uchun Prattni irqchilikda ayblamadi. Keyinchalik, Yahoo ba'zi onlayn sharhlovchilarni tanlab olish va ularning fikrlarini bosish uchun sarlavhaga aylantirish uchun chaqirilganidan keyin maqola nomini o'zgartirdi. Undan tashqari, har kuni telegram, instagram, facebook va boshqa ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan minglab xabarlarini bunga misol qilib olishimiz mumkin. Xususan, kuni kecha Toshkent davlat yuridik universiteti rektorining ma'muriy javobgarlikka tortilgani haqidagi ma'lumotlar tarqalgan edi. TDYU ma'muriyatining axborot berishicha, aslida rektor emas, mas'ul hodim javobgarlikka tortilgan⁶.

5. Yangiliklarda

“Cherry picking”ni yangiliklarida, ayniqsa, juda obro'li va ishonchli bo'lmagan manbalarni o'qiyotganda topish mumkin. Bu jurnalistlar voqeaning faqat bir tomonini aytib, turli nuqtai nazarlarni tasdiqlovchi faktlarni e'tiborsiz qoldirganlarida sodir bo'ladi. Misol uchun, jurnalist yaqinda o'tkazilgan tadqiqot haqida xabar berayotgan bo'lsa, unda 4000 shifokorning saraton kasalligini davolashning yangi dori samaradorligi haqida fikri so'ralgan. Ushbu tadqiqotda tadqiqotchilar suhbatlashgan shifokorlarning 99 foizi yangi dori saraton kasalligini davolashda istiqbolli natijalar ko'rsatganiga ishonishgan⁷.

⁴ Gregory Vlastos, ed., The Philosophy of Socrates, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1971.

⁵ <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/07/17/yahoos-story-calling-chris-pratts-t-shirt-white-supremacist-did-us-all-disservice/>

⁶ www.tsul.uz

⁷ <https://www.developgoodhabits.com/cherry-picking/>

Biroq, ushbu tadqiqot haqida xabar berayotganda, jurnalist, butun guruhning katta ozchiligini tashkil etgan 40 shifokorga ishora qilib, yangi dori istiqbolli emas deb o'ylaydigan ko'plab shifokorlar borligini ta'kidlashi mumkin. Muxbir faqat ushbu dori bo'yicha konsensus fikriga qo'shilmagan bir nechta shifokorlarni nazarda tutadi. Va konsensus pozitsiyasi noto'g'ri bo'lishi mumkin bo'lsa-da, bu erda gilos terimi bilan bog'liq muammo ko'pchilikka qarshi emas, balki ko'pchilikni (yoki barchasini) e'tiborsiz qoldirib, qarama-qarshi da'voni qo'llab-quvvatlash uchun noto'g'ri dalillar keltiradi. Da'vo foydasiga dalillar. Undan tashqari yuqorida Toshkent davlat yuridik universiteti rektori bilan bog'liq xabarni ham keltirishimiz mumkin.

6. Tadqiqotda

“Cherry picking” odamlarning fikrlashiga va shuning uchun odamlarning ilmiy hamjamiyatda qanday tadqiqot olib borishiga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, tadqiqotda muammoli ekanligi ma'lum bo'lgan bir masala - bu hodisaning sababi ma'lum bo'lgandan keyin gipoteza yaratish. Bunday vaziyatda odamlar o'zlarining gipotezalarini kuchli potentsial qo'llab-quvvatlaydigan ma'lumotlar, namunalar va talqinlarni qidirib topadilar, garchi bu tadqiqotning haqiqiylikni inkor etsa ham.

Ushbu hodisa ko'p hollarda to'g'ri ekanligi aniqlandi, bu oxir-oqibatda tadqiqotlarni tizimli ko'rib chiqish natijalariga ta'sir qilishi mumkin. Ilmiy hamjamiyatda asosiy gipotezaga qarama-qarshi dalillarni e'tiborsiz qoldirish murakkab voqelikni oddiy talqin qilish uchun noqulay faktlarni gilam ostida supurish bilan tenglashtirildi.

7. So'rovnomalarda

Aytaylik, mashg'ulot dasturini tugatgan ishtirokchilarga ularning tajribasi va natijalari haqida fikr-mulohazalarini olish uchun so'rovnoma yuborildi. Biroq, to'liq dasturni tugatmaganlarga so'rovnoma berilmagan. Umuman olganda, dastur davomida hech qanday natijani ko'rmaganlar dastur tugaguniga qadar o'qishni tashlab ketishdi, chunki dastur uchun to'lovlar har hafta olindi va o'z pullarini ololmayotganini his qilganlar endi to'lashni xohlamadilar. Bu shuni anglatadiki, so'rovlar juda ijobiy natijalarni to'pladi, chunki faqat dasturda o'z maqsadlariga erishgan va taraqqiyotni davom ettirgan odamlar uni yakunladilar va keyin to'ldirish uchun so'rovnoma taklif qilindi. Ushbu ishtirokchilar o'z fikr-mulohazalarini bildirish uchun tanlab olindi, bu esa mashg'ulot dasturining samaradorligi to'g'risidagi har qanday yakuniy hisobotni buzdi. Odatda, so'rovnomalarda faqatgina yaxshi natija ko'rsatgalargina keltirilishi bu juda ham noxush holatdir.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, hozirgi ommaviy axborot vositalari taraqqiy etgan davrda, har bir iste'mol qilinayotgan ma'lumot va xabarning aniq va haqiqat ekanligini bilish bu juda ham muhimdir. Agar hayotda duch keladigan mantiqiy xatolar va kognitiv tarafkashliklarga qarshi oddiy yechimni xohlasangiz, unda tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun ushbu 7 bosqichli jarayonga amal qilishingiz kerakdir.

References:

1. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 1-son, 2-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 16.01.2019-y., 03/19/516/2484-son; 24.05.2019-y., 03/19/542/3177-son, 2019-y., 2-son, 47-modda; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 19.11.2021-y., 03/21/729/1064-son) Qarang: <https://lex.uz/docs/-3088008>

2. <https://www.youtube.com/watch?v=ksbT3gekjmA>
3. <https://www.developgoodhabits.com/cherry-picking/>
4. Gregory Vlastos, ed., The Philosophy of Socrates, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1971.
5. www.tsul.uz
6. <https://www.developgoodhabits.com/cherry-picking/>
7. <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/07/17/yahoos-story-calling-chris-pratts-t-shirt-white-supremacist-did-us-all-disservice/>

INNOVATIVE
ACADEMY